

Для Олі і Жені
М. Банік

ВСТУП

Коли силкуюся пригадати момент, що назавжди привернув мою увагу до світу водяних птахів, перед очима стають озера одного степового урочища. На них якось навесні я бачив таке приголомшливе розмаїття і буяння життя, що годі з чимось порівнювати. Довкола носилися сотні птахів, і то не всіляка дрібнота, а яскраві качури і поважні гуски, полохливі чаплі і причепливі кулики, галасливі мартини і крячки. І все це без упину літало туди й сюди, зосереджено здобувало собі їжу, хвацько ганяло якогось хижака-заблуду. Страшенно кортіло все це роздивитися і поринути у таємниці їхнього життя. Ось і тепер мені здається, що тільки біля водойм можна спостерігати справжнє різноманіття птахів, і якщо ліси – то царство горобцеподібних, яких скоріше чуєш, ніж бачиш, то навколо води впевняєшся у можливості панування великих птахів.

Пірнікоза велика
з пташенятами

Вода безупинно вабить до себе все живе. І птахи не є винятком, до того ж сьогодні ми достеменно знаємо, що низка найдавніших їхніх груп виникла і еволюціонувала по узбережжях водойм. Відтоді будова тіла водно-болотних птахів полегшує життя у водному середовищі. Це і перетинки на лапах, що дозволяють плавати, і залоза, секретом якої змащується оперення, щоби вода не проходила крізь нього, і різноманітні за формою дзьоби, за допомогою яких птахи добувають собі їжу в товщі води, на дні водойм, по мулистих мілинах. Багатство життя у воді і навколо неї відбивається у різноманітті птахів, які живляться пагонами і насінням водних рослин, усілякими безхребетними і рибою.

Сухі луки

У великій річковій долині заплава – це заплутана мозаїка різноманітних урочищ. Серед озерець та озер, болотистих понижень та рівних, мов поле, ділянок заливних лук де-не-де проглядають горби і горбочки. Найпомітнішими вони стають під час водопілля, бо в цю пору підвищення у заплаві перетворюються на острови і півострови, що звідусіль оточені водою. Рослинний покрив підвищення різко відрізняється від звичайних заплавлених лук – тут оселяються рослини, що не виносять затоплення. На сухих луках переважають тонколистяні злаки, на початку літа тут все рясніє білими королицями чи блакитними вітрильцями пелюстків льону. Трави по підвищеннях у заплаві ніколи не бувають аж надто високими.

Нещільний, розріджений покрив, що вигорає до середини літа, приваблює тих птахів, які призвичаїлися хапати комах, злітаючи донизу з присад або збирати корм з поверхні ґрунту, так щоби не треба було дертися крізь зарості. Тут добре почуваються трав'янки лучні і чорноголові, плиски жовті, жайворонки польові, перепілки та куріпки сірі, власне, майже ті самі види, що живуть і по вцілілих по схилах річкових долин степах. Особливо приваблює птахів межа між сухими і щільніше зарослими заливними луками, де можна знайти і зручне місце для влаштування гнізда, і поруч – придатні для розшукування корму місцини. Сухі луки, якщо вони, звісно, займають чималі площі, манять також і всіляких птахів, що тут не гніздяться, але відвідують ці угіддя у пошуках поживи. Тут постійно можна зустріти лунів лучних і очеретяних, канюків, орлів-карликів. І це не дивно, бо ж помітити яку-небудь ящірку чи норицю простіше серед не надто густої трави.

Здавна підвищення і гриви у заплавах цікавили людей – тут можна було розорати луки, не боячись що у майбутньому вимокне рілля, або випасати худобу навесні і на початку літа. Так ось сухі луки ставали уразливими до перетворення у сільськогосподарські угіддя. У другій половині XX століття, коли натиск лю-

Пірнікоза мала

Tachybaptus ruficollis

Шлюбний ↓

Позашлюбний ↗

Взимку на незамерзлій річці можна побачити невеличкого, кругленького і чепурненького птаха із розпушеним пір'ячком по боках, що спокійно плаває десь посередині потоку. Це – пірнікоза мала, єдина з усієї групи пірнікоз, що регулярно зимує по незамерзлих водоймах скрізь у континентальній Україні.

Пірнікоза мала – жителька невеличких озер та ставів із численними затоками і плесами та рясною рослинністю вздовж берегів. Живиться вона всілякою водною дрібною, передовсім, личинками комах і рибою. Гнізда лаштує з водоростей на плаваючих рослинах: вони часто-густо прикріплюються до вербового гілля. В гнізді буває від 2 до 8 (в середньому, 4-5) білих яєць, шкаралупа яких від прилягання до вологого гніздового матеріалу швидко стає світло-брунатною. У цього виду часто буває дві кладки на рік. Впродовж десяти днів після появи на світ пташенята значний час ховаються і відпочивають на спині у батьків, згодом виводок часто розділяється між дорослими птахами. Взагалі під час розмноження пірнікоза мала поводить ся аж надто втаємничено і побачити її важко. Більш-менш помітними ці птахи стають лише тоді, коли молоді майже набудуть незалежності від батьків, десь ближче до четвертого-шостого тижня їхнього життя. Пірнікози малі мігрують на невеликі відстані до тих регіонів, де є незамерзаючі прісні водойми. Чисельність їх значно скорочується після суворих, морозних зим.

Велика чепура

Casmerodius albus

В польоті

Сліпучо-біле вбрання та чималі розміри добре відрізняють чепуру велику від решти наших чапель. У післягніздовий час та взимку її також можна впізнати за жовтим кольором дзьобу. Навесні ж дзьоб міняє забарвлення і стає майже повністю чорним. В цей час і самець, і самка вдягаються у шлюбне вбрання, головною окрасою якого є довгі пера на спині, так звані егретки. Люди століттями переслідували чепур у гонитві саме за цими перами, що їх використовували як прикраси в одязі. На межі XIX і XX століть через той шал вид зробився скрізь в Європі дуже рідкісним, але після введення заборони на полювання, десть з 1970-х років, поступово відновив свою чисельність. В Україні чепура колись гніздилася переважно в дельтах великих річок, але тепер поширена по всій рівнинній території. Чисельність продовжує зростати і загалом в Європі, де птахи розселяються на захід і північ, і в Україні, де все більше їх зимує поблизу місць гніздування. Очевидно, що для чепури потепління зимових сезонів в останні роки є сприятливим.

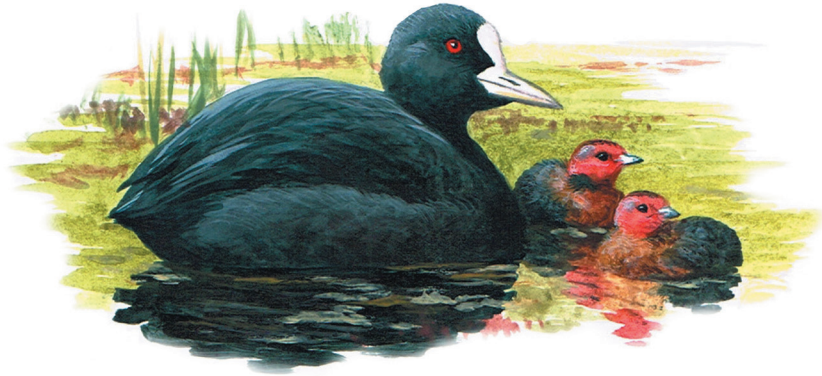
Чепура велика пов'язана із просторими заростями очерету по берегах озер, водосховищ, річок, отже скрізь із тими місцинами, де вона може також знайти і мілководдя. Тут чепури ловлять рибу і пуголовок жаб. Вони здатні це робити навіть на місцях і з глибиною до 35 см, тобто там, де для решти наших чапель стає аж надто глибоко. Полюють вони також і на дрібних гризунів на луках. На відміну від багатьох інших видів чапель, чепура велика здобуває їжу тільки впродовж світлого часу доби.

Згодом молоді лиски утворюють чисельні і добре помітні скупчення на озерних плесах. Із відкриттям полювання вони стають легкою здобиччю мисливців.

Восени відлітають лиски недалеко, і, якщо дозволяють умови, можуть перезимовувати поблизу місць гніздування. Багато їх збирається взимку по дельтах великих річок та по затоках уздовж північного берегу Чорного моря. У цей час лиски утворюють величезні, інколи дуже щільні зграї, які узгоджено рухаються поверхнею води. Птахи, що лишаються зимувати у наших краях, часто потерпають від морозів і снігопадів. У суворі зими багато їх неминуче гине від безкорм'я та низьких температур.

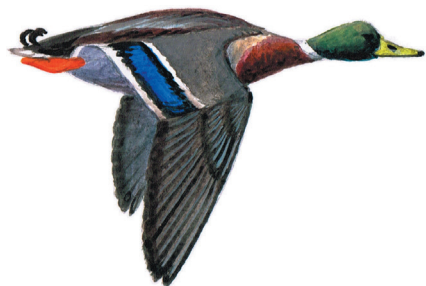
↙ Лиска з пташенятами

Пташенята курочки водяної в пуховому вбранні ↘

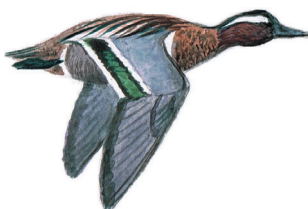
Таблиця V. Качки в польоті

Крижень ↑

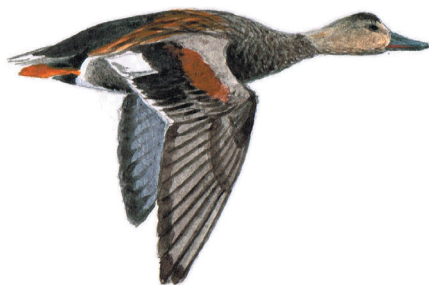
Чирянка мала ↑

Чирянка велика ↑

Широконоска ↑

Нерозень ↑

Зграя качок в польоті ↑